

O'QUVCHI SHAXSINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI.

II-kurs magistri Raxmatullayeva Mushtariy Pardaboy qizi. Jizzax Davlat pedagogika instituti.

Annotasiya. Ushbu maqolada o'quvchi shaxsini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari, individ va shaxs haqida tushuncha masalalari yoritilgan. Shaxsning rivojlanishi esa barcha tug'ma va hosil qilingan xususiyatlar: organizmning anatomik tuzilishi va boshqa faktorlarga bog'liqligi keltirib o'tilgan

Tayanch iboralar: shaxs tushunchasi, individ, inson, ruh, aql, bosh miya, rivojlanish, salomatlik, ta'lim-tarbiya, shaxsning rivojlanishi, shaxsni rivojlantiruvchi omillar, ta'lim-tarbiya, biologik, ijtimoiy omillar, irsiyat, muhit, oila muhiti, ijtimoiy muhit, mahalla, maktab, tarbiya, shaxsning kamol topishida tarbiya va faoliyatning bog'liqligi, go'daklik davri, yangi davr, maktabgacha tarbiya yoshi, kichik maktab yoshi, O'smirlik davri, o'spirinlik davri, jismoniy va ruhiy kamolot, barkamol shaxs.

Shaxs - tarbiya obyektini va subyekti sifatida. Shaxsni shakllantiruvchi asosiy omillari.

Dunyoga kelgan go'dak ma'lum yoshga qadar individ hisoblanadi. «Individ» lotincha «individuum» so'zidan kelib chiqqan bo'lib, «bo'linmas», «alohida», «yagona» ma'nolarini anglatadi. Individ bio-logik turga kiruvchi alohida tirik mavjudotdir. Shaxsning shakllanishidaharakat o'zgarishlarini o'z ichiga olgan omil sanaladi. Go'dak (chaqaloq) ham turli harakatlarni bajaradi. Biroq, bu harakatlar keyin-chalik reflekslar bo'lib, ongli ravishda emas, balki shartsiz va shartli qo'zg'atuvchilarga javob tarzida yuz beradi. Go'dakda nutqning hosil bo'lishi, shuningdek, lining tomonidan tashkil etilayotgan harakatlar ongli ravishda sodir bo'la boshlashi va albatta, ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ishtirokining ro'y berishi shaxs shakllanishining dastlabki bosqichi hisoblanadi. Shaxs deganda, muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi. Odam (inson individi) shaxsga aylanmog'i uchun ruhiy jihatdan taraqqiy etgan, o'z xususiyati va sifatlari bilan farq qilishi lozim.

Ruhiy jarayonlar va bola ruhiyatidagi o'zgarishlar, chunonchi, diqqat va xotira darajasi, tafakkur xususiyatlari, so'z boyligi hamda nutqning rivojlanganlik darajasi va boshqa ruhiy rivojlanishga taalluqlidir. Shaxs rivojlanishida, u yoki bu faoliyat turlari (o'yin, o'qish, mehnat va boshqalar)ning turli yoshdagi faoliyat mazmuni (maq-sadga yo'naltirilganlik, harakatning ongli, rejali bo'lishi, ularning samaradorligi va h.k)

Shaxs — kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekti va obyektini, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchisi. Demak, shaxs - ijtimoiy munosabatlar mahsuli bo'lib, ongli faoliyat bilan shug'ullanuvchi ijtimoiy mavjudot sifatida jamiyatda o'z o'rnini bor. Shaxsning rivojlanishi esa barcha tug'ma va hosil qilingan xususiyatlar: organizmning anatomik tuzilishi, faoliyat va xatti-harakatlarning miqdoriy va sifat o'zgarishi jarayonidir. Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar quyidagi shaklda aks ettirilgan.

Irsiyat - bu ota qoni yoki ajdodlariga xos bo'lgan biologik xusu-siyat va o'xshashliklarning nasl (bola)ga o'tish jarayoni. Nasldan naslga o'tadigan xususiyatlarga quyidagilar kiradi: anatomik-fiziologik tuzilish (misol uchun yuz tuzilishi), organlar holati, qaddi-qomat, asab tuzilishi xususiyatlari, teri, soch hamda ko'zlarning rangi. Shuningdek, nutq, tafakkur, ixtiyoriy harakat va amallar, vertikal holatda yurish, mehnat, ijod qilish qobiliyati va boshqa iste'dod alomatlari ham nasldan naslga o'tadi. Iste'dod alomatlari umumiy xususiyat kasb etadi, muayyan mehnat va ijod turiga yo'naltirilgan ernas. Iste'dod alomatlari muayyan faoliyatga moyilligini aks ettirdi, xolos. Layoqat go'yo «mudroq» holatda bo'lib, uning «uyg'onishi» — rivojlanishi uchun qulay muhit yaratishini talab qiladi. Shaxs muayyan ijtimoiy jamiyat mahsulidir. Bu jamiyatning ma'naviy qiyofasi, unda tashkil etilayotgan munosabatlar mazmuni hamda darajasiga bog'liq.

Muhit - bu shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi tashqi voqea-hodisalar majmuyi. «Muhit» tushunchasi o'ziga geografik-hududiy, ijtimoiy va mikromuhit (oila) xususiyatlarini ifoda etadi. Mikromuhit o'zida qisman ijtimoiy muhit qiyofasini aks ettiradi. Ayni chog'da nisbatan mustaqillikka ega. Mikromuhit, bu ijtimoiy muhitning bir qismi bo'lib, oila, maktab, do'stlar, tengqurlar, kishilar va shu kabilarni o'z ichiga oladi

Oila muhiti - mikromuhit ham o'ziga xos muhim tarbiyaviy ta'sirga ega. Shu bois mustaqillikka erishilgandan so'ng, o'tgan davr mobaynida oila muhitining shaxs kamolotida tutgan o'rni va ahamiyati masalalari chuqur tahlil etilmoqda. Shu maqsadda tashkil etilgan «Oila» ilmiy markazi oilaning bu boradagi imkoniyatlarini ochib berish borasida samarali faoliyat olib bormoqda. Mavjud ijtimoiy muhit insonning o'sib borayotgan ongiga ta'sir etadi. Ijtimoiy tuzim darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning shaxsga nisbatan ongli ta'siri ham shunchalik yuqori bo'ladi.

Psixologik fanda "shaxs" toifasi asosiy tushunchalar sonini anglatadi. Ammo "shaxs" tushunchasi sof psixologik emas va barcha ijtimoiy fanlar, shu jumladan falsafa, sotsiologiya, pedagogika va boshqalar tomonidan o'rganiladi. Ko'pincha, inson ijtimoiy rivojlanish jarayonida o'zi tomonidan olingan ijtimoiy va hayotiy fazilatlar yig'indisidagi shaxs sifatida tushuniladi. Ko'pincha, "shaxsiyat" tushunchasining mazmuni insonning barqaror xususiyatlarini o'z ichiga oladi, ular boshqa odamlarga nisbatan muhim bo'lgan harakatlarni belgilaydi. Shunday qilib, shaxsiyat - bu ijtimoiy munosabatlar va munosabatlarda namoyon bo'ladigan, uning axloqiy xatti-harakatlarini belgilovchi va o'zi va boshqalar uchun zarur bo'lgan barqaror ijtimoiy aniqlangan psixologik xususiyatlari tizimida qabul qilingan o'ziga xos shaxs.

Shaxs sifatida dunyoga kelganda, inson ijtimoiy munosabatlar va jarayonlar tizimiga qo'shiladi, natijada u alohida ijtimoiy fazilatga ega bo'ladi - u aylanadi shaxsiyat. Buning sababi, jamoat munosabatlari tizimiga kirgan odam shunday harakat qiladi mavzu - faoliyat jarayonida shakllanadigan va rivojlanadigan ong tashuvchisi.

Shaxs - bu ijtimoiy sharoitda inson ruhiyatining rivojlanishining mahsulidir. Ijtimoiy va aqliy rivojlanishning ma'lum bir darajasida inson shaxsga aylanadi.

Shaxs - bu umuman insonning o'ziga xos xususiyati, u barcha faoliyat turlarida o'zini namoyon qiladi. Shuning uchun A.N. Leontyevning ta'kidlashicha, inson psixikasini tahlil qilish uchun faoliyatga asoslangan yondashuv ham shaxsiy yondashuvdir. Va aksincha, shaxsiy yondashuv - bu ayni paytda faoliyatga yondashuv. Shu bilan birga, shaxs shaxsni faqat bir tomondan tavsiflaydi: uning ijtimoiy munosabatlardagi ishtiroki, faoliyat, xatti-harakatlarning etakchi sabablari bilan belgilanadigan yo'nalishi. Shaxsning yo'nalishi ijtimoiy yoki xudbin bo'lishi mumkin. Ba'zi hollarda jamoat va shaxsiy manfaatlar bir-biriga to'g'ri kelishi mumkin, boshqalarida - xudbinlik boshqa odamlar, umuman jamiyat uchun zarar etkazishi mumkin.

Bunga asoslanib, mumkin shaxsning ijobiy va salbiy rivojlanishi haqida gapiring. Ijobiy shaxsiyatni rivojlanish darajasi aniqlanadi insonning boshqa odamlar, atrof-muhit, faoliyati uchun, o'zi uchun javobgarlik darajasi. Inson tomonidan qabul qilingan va uning aqliy hayotining ichki rejasiga o'tkaziladigan axloqiy me'yorlar deyilgan tuyg'ular yordamida boshqariladi burch hissi, vijdon, uyat. Halol so'z, sharaf kodi, insonning qadr-qimmatini kabi tushunchalar shaxsiyat va axloq bilan ham bog'liqdir. Shaxsning salbiy rivojlanishi bilan, odam jamiyatda qabul qilingan narsalarga zid bo'lgan normalarga e'tibor qaratadi. Axloqsiz qoidalarga asoslangan xatti-harakatlar boshqa odamlarga zarar etkazadi; bu holatlarda ular odamning mas'uliyatsiz munosabati haqida gapirishadi. Biroq, qabul qilingan me'yorlardan og'ish har doim ham shaxsning salbiy rivojlanishini anglatmaydi. Aksincha, bu ko'pincha odamning boshqa odamlarga nisbatan yuqori darajada javobgarligini ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi shaxsini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari. Yosh o'quvchining shaxsiy fazilatlarini psixologik va pedagogik muammo sifatida shakllantirish. Nazariy qism bo'yicha xulosalar

Maktabga qabul qilinishi bilan bola ko'plab shaxsiy xususiyatlarni shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Avvalo, bu o'ziga xos shaxsiy xususiyatlar majmuasi haqida gapirish kerak muvaffaqiyat motivatsiyasi.

Ma'lumki, maktabgacha yoshda bu motivni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlar allaqachon shakllana boshlagan. Biroq, muvaffaqiyatga erishish (muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslik) motivatsiyasining shaxsiy belgisi sifatida yakuniy shakllanish va birlashish boshlang'ich maktab yoshida ro'y beradi. Ushbu motivatsiyani amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan kompleksga qaysi xususiyatlar kiradi?

Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, maktabgacha yoshdagi bolalarga nisbatan cheksiz kattalarga ishonishasosan o'qituvchilar, bo'ysunish va ularga taqlid qilish. Bu shunchalik ko'p ifodalanadiki, yosh talaba o'zini tavsiflab, kattalarning u haqda aytganlarini takrorlaydi.

Voyaga etganlarni baholash bevosita ta'sir qiladi o'z-o'zini hurmat qilishyigitlar. Yosh o'quvchilarda, maktabgacha yoshdagi bolalardan farqli o'laroq, o'zini o'zi qadrlash farq qiladi va etarli, haddan tashqari oshirib yuborilgan, kam baholanishi mumkin. Kattalar buni e'tiborga olishlari va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning qobiliyatlari, fazilatlarini, muvaffaqiyatlari va kamchiliklari haqidagi xulosalarida ehtiyot bo'lishlari kerak.

Ikkinchidan kabi xususiyatni ta'kidlash kerak muvaffaqiyatga erishish uchun harakatni ongli ravishda belgilash va xatti-harakatlarni ixtiyoriy tartibga solish, bu bolaga erishishga imkon beradi. Bu shuni ko'rsatadiki, bola allaqachon maqsadlarning faoliyat motivlariga bo'ysunishini shakllantirgan. Shunday qilib, biror narsaga qiziqqan bolalarni bu mashg'ulot bir necha soatlab olib ketishi mumkin.

Muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiya (muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslik) o'z-o'zini hurmat qilish (yuqorida aytib o'tilganidek) va individual intilishlar darajasi bilan bevosita bog'liq. Ushbu munosabatni quyidagicha kuzatish mumkin. Eksperimental tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, muvaffaqiyatga erishish uchun kuchli motivatsiyaga ega bo'lgan va muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslik uchun past motivatsiyaga ega bo'lgan shaxslar etarli darajada o'zini yuqori baholaydilar, shuningdek da'volarning yuqori darajasi. Shu sababli, bolalarda muvaffaqiyatga erishish uchun motivni ishlab chiqish jarayonida o'z-o'zini hurmat qilish va da'volar darajasiga e'tibor berish kerak.

Bolaning da'volar darajasi har qanday faoliyatdagi muvaffaqiyatga emas, balki tengdoshlari bilan shaxslararo munosabatlar tizimida u egallagan mavqega bog'liq. Tengdoshlar orasida obro'ga ega bo'lgan bolalar o'zlarini munosib baholashlari va da'volar darajasiga ega.

Va nihoyat uchinchi mulk yutuq motivatsiyasining xususiyatlari to'plami bu ularning qobiliyatlari va imkoniyatlarini anglashdir, boshqasini farqlash va shu asosda o'z muvaffaqiyatlariga ishonchni mustahkamlash.

Yana bir muhim nuqta (qobiliyatlarning etishmasligi haqida xabardor bo'lgan taqdirda), qobiliyatning etishmasligi kuchni ko'paytirish orqali qoplanishi mumkinligi va aksincha.

Shunday qilib, boshlang'ich maktab yoshi bu muhim shaxsiy xususiyatlarning paydo bo'lishi va birlashishi davri bo'lib, u barqaror bo'lib, turli xil harakatlardagi bolaning muvaffaqiyatini, ya'ni muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiyani (muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslik) belgilaydi. (Nemov, 172-174-betlar).

Muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiya yana ikkita shaxsiy fazilatlarni rivojlantiradi: qattiq mehnat va mustaqillik.

Mehnatsevarlik Etarli kuch sarflanganda va bola bu uchun rag'batlantirilganda, qayta-qayta takrorlangan yutuqlar natijasida paydo bo'ladi. Mehnatsevarlikni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratilganki, dastlab ta'lim faoliyati u uchun juda katta qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Shu munosabat bilan, kattalar tomoni muhim rol o'ynaydi, bolani muvaffaqiyat uchun mukofotlashning oqilona tizimi. Bu oson erishgan yutuqlarga emas, balki qiyin va amalga oshirilgan sa'y-harakatlar bilan aniqlangan yutuqlarga qaratilishi kerak. Voyaga etganlar, bolaning boshida unchalik sezilmaydigan bo'lsa ham, ularning muvaffaqiyatlariga bo'lgan ishonchini qo'llab-quvvatlashlari kerak. Bu o'z-o'zini hurmat qilish va da'volar darajasiga ta'sir qiladi.

Mehnatsevarlikni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan yana bir shart - bu mehnatdan qoniqish. Ya'ni, muvaffaqiyat uchun mukofotlar bolada ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otishi kerak.

Mustaqillik. Yosh maktab yoshi bu shaxsiyat sifatini shakllantirishda burilish nuqtasidir. Bolada bu fazilatni tarbiyalashda "oltin o'rtacha" qoidaga amal qilish juda muhim, chunki kattalar tomonidan haddan tashqari qaramlik bolaning qaramligiga va mustaqillikka olib kelishi mumkin. Boshqa tomondan, avtonomiyaga va mustaqillikka erta urg'u berish itoatsizlik va maxfiylikni keltirib chiqarishi mumkin.

Adabiyotlar

- 1.Sh.M. Mirziyayev. Erkin va farovon demokratik O`zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz -Toshkent, O`zbekiston, 2016.
- 2.G`oziyev E., Xolmuhamedov M., O`zbekiston respublikasi xalq ta`limi tizimida psixologik xizmat, Xalq ta`limi tizimida ishlaydigan psixologlarning malakasini oshirish va ularning attestasiyasi xakida Nizom. - Toshkent. 1986. Ibrohimov X. Psixologiya metodologiyasi– T.: 2002.
- 3.G`oziyev E. Ontogenez psixologiyasi: nazariy-eksperemental taxlil /E. G`oziyev; O`z. R. Oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligi, O`zbekiston Milliy Universiteti. – Toshkent. : Nochir, 2010.